

Leeftijdsamenstelling en seksratio bij overwinterende watervogels in Vlaanderen

Gegevens van de winter 2011/12

Smienten - Koen Devos

De bescherming van trekkende watervogelpopulaties berust in belangrijke mate op een goede kennis van de populatiegrootte en de trends van die populaties. De jaarlijkse watervogeltellingen in Vlaanderen dragen hieraan al vele tientallen jaren hun steentje bij. Om de oorzaken van veranderingen in aantallen en verspreiding beter te begrijpen, is echter meer nodig. Daarvoor is het noodzakelijk om over informatie te beschikken over demografische populatieprocessen.

Vooraf gegevens over broedsucces en mortaliteit of overleving kunnen ons veel leren en laten ons toe om te achterhalen in welke fase van de levenscyclus of in welke geografische regio (broedgebieden, overwinteringsgebieden,...) de oorzaken van aantalsveranderingen moeten gezocht worden. Een verandering in de populatie is bovendien vaak vlugger te zien in demografische gegevens dan in de absolute aantallen, zeker bij langlevende watervogelsoorten.

In tegenstelling tot landen als het Verenigd Koninkrijk en Nederland werd in Vlaanderen tot nu toe slechts in beperkte mate aandacht besteed aan aspecten zoals broedsucces bij watervogels (bleef meestal beperkt tot bepaalde gebieden en korte perioden). Daar kan misschien verandering in komen nu er meer en meer initiatieven genomen worden om dit soort gegevens op internationale schaal te verzamelen. Voor soorten met een ruime verspreiding is immers een grensoverschrijdende aanpak vereist om een goed beeld te krijgen van de leeftijdsamenstelling van de volledige populatie. Net als bij tellingen van aantallen vogels heeft dit soort projecten baat bij een goede samenwerking tussen professionele ornithologen en ervaren vrijwilligers. Tijdens de laatste winter 2011/12 werden in Vlaanderen voor diverse soorten watervogels gestandaardiseerde gegevens verzameld over leeftijdsverhoudingen en broedsucces. We geven in deze bijdrage een bondig overzicht van enkele eerste resultaten. Die zijn vooralsnog nog te beperkt om veel conclusies uit te trekken, maar leveren nu wel al een waardevolle bijdrage aan grensoverschrijdende initiatieven.

Kleine zwaan *Cygnus columbianus*

Het onderscheid tussen adulte en jonge vogels is bij kleine zwanen – die ook de winter nog in familieverband doorbrengen - gemakkelijk te maken. Het aandeel

juvenielen wordt in de belangrijkste overwinteringsgebieden (vnl. in Nederland en Groot-Brittannië) al vele tientallen jaren opgevolgd.

Kleine zwanen - Koen Devos

Vorige winter werden op 3 en 4 december 2011 over het volledige verspreidingsgebied van de soort steekproeftellingen van de leeftijdssamenstelling en familie grootte uitgevoerd (coördinatie Jan Beekman/Wim Tijssen). In Vlaanderen kregen we gegevens binnen van 154 vogels, waarvan 39 juvenielen (25,3 %) (Tabel 1). Voor alle landen samen (België, Duitsland, Denemarken, Engeland, Nederland) werden in totaal 8382 vogels gecontroleerd op leeftijd. Dit leverde amper 9,7 % juvenielen op (Nieuwsbrief Kleine Zwanen Wim Tijssen). In verhouding zaten dus merkkelijk meer succesvolle zwanen in Vlaanderen dan in andere landen. Over de volledige populatie gezien is het broedsucces echter te laag om de jaarlijkse sterfte te compenseren, net zoals ook in de meeste voorgaande jaren het geval was. De populatie van kleine zwaan vertoont al sinds midden de jaren '90 een verontrustende afname. De werkelijke oorzaak blijft vooralsnog onduidelijk. Hiervoor is verder onderzoek nodig naar de factoren die de overleving en het broedsucces van deze soort mogelijk beïnvloeden zoals klimaat en habitatveranderingen (REES & BEEKMAN 2010).

Tabel 1. Leeftijdssamenstelling bij kleine zwaan in Vlaanderen op 3-4 december 2012.

Regio	Aantal gecontroleerd	Adult	Juveniel	% juveniel	Teller
Krekengebied NO-Vlaanderen	110	82	28	25,5	W. De Smet
IJzervallei	15	11	4	26,7	K. Devos
Overige gebieden	29	22	7	24,1	Wnm.be
Totaal	154	115	39	25,3	

Kolganzen *Anser albifrons* - **Kleine rietganzen** *Anser brachyrhynchus*

Vooraf in Nederland worden al sinds begin de jaren '60 tellingen uitgevoerd van het percentage juveniele vogels in de overwinterende groepen **kolganzen** die behoren tot de Russische populatie. Onder impuls van Kees Koffijberg (Sovon) werd het jaarlijks verzamelen van gegevens over broedsucces recent ook uitgebreid naar andere landen die deel uitmaken van het verspreidingsareaal van deze soort. Zo werden in 2011/12 in West-Europa ruim 210.000 kolganzen gecontroleerd op leeftijd (ongeveer 18% van de NW-Europese populatie), waarvan ruim 15.000 in Vlaanderen. Voor alle landen samen kwam men een cijfer van 20,6% onvolwassen vogels (nieuwsbrief K. Koffijberg). Opvallend daarbij is het afwijkende cijfer voor Vlaanderen (31,7% juvenielen), iets wat trouwens in alle onderzochte Vlaamse ganzenregio's werd vastgesteld (Tabel 2). Dat relatief hoge percentage werd bovendien reeds in een aantal vorige jaren vastgesteld (weliswaar met meer fragmentarische gegevens) en lijkt dus geen toeval te zijn. Aan de uiterste zuidwestrand van het areaal overwinteren dus naar verhouding meer succesvolle broedvogels.

Bij kolganzen is al geruime tijd een opvallende daling in het broedsucces merkbaar (K. Koffijberg) en ook de telgegevens van de populatieaantallen wijzen uit dat de snelste groei van de populatie wellicht achter de rug is.

Afgelopen winter werden ook een beperkt aantal leeftijdstellingen bij **kleine rietganzen** uitgevoerd. Bij deze soort vergt het wat meer moeite om eerstejaarsvogels te onderscheiden van adulte vogels, vooral later in het winterhalfjaar. Daarom werden alleen de gegevens die verzameld werden in de maand november in rekening ge-

Kolganzen - Koen Devos

bracht. In een relatief kleine steekproef van ruim 900 vogels werden gemiddeld 21% juvenielen aangetroffen (maar met grote variatie tussen verschillende teldata en groepen). Net als bij kolgans is dit een hoger percentage dan het gemiddelde van 14,4% dat voor de Spitsbergen-populatie genoteerd werd over de periode 1980-2008, gebaseerd op cijfers uit Denemarken en Nederland (FOX et al. 2010). Of het hier gaat om eenzelfde vast patroon als bij de kolgans - een

relatief hoger percentage jonge vogels aan de zuidwestrand van het areaal - zal al dan niet nog moeten bevestigd worden in de komende winters.

Regio	Totale groepsgrootte	Aantal gecontroleerd	Adult	Juveniel	% juveniel	Teller
Kolgans						
IJzervallei	15635	5960	4002	1958	32,9	K. Devos
Oostkustpolders	12450	4109	2792	1317	32,1	K. Devos
Oostkustpolders	11810	4012	2772	1240	30,9	E. Kuijken
Noord-Oost-Vlaanderen	3197	1282	855	427	33,3	W. De Smet
Totaal Vlaanderen	43092	15363	10421	4942	32,2	
Kleine Rietgans						
Oostkustpolders	953	603	495	108	17,9	K. Devos
Oostkustpolders	760	306	223	83	27,1	E. Kuijken
Totaal Vlaanderen	1713	909	718	191	21,0	

Tabel 2. Leeftijdsverhouding bij ganzen in Vlaanderen, winter 2011/12.

Smient *Anas penelope*

De smient is een van de weinige eendensoorten waar relatief eenvoudig in het veld een onderscheid kan gemaakt worden tussen adulte en juveniele vogels, althans wat de mannetjes betreft. Vorige winter was er een pilootproject – gecoördineerd door Tony Fox en Carl Mitchell - waarbij op Europese schaal gegevens werden verzameld over leeftijds- en geslachtsverhouding bij smienten. Doelstelling was om te achterhalen of de beide geslachten en jonge of adulte vogels zich anders gaan verspreiden over het overwinteringsareaal. Ook in Vlaanderen werd meegewerkt aan dit project. Van ruim 7700 smienten werden geslacht en leeftijd (alleen bij mannetjes) genoteerd (Tabel 3). Er werd een duidelijk overwicht van mannetjes genoteerd (58,6%). Binnen die groep van mannetjes bleken 23,7% eerstejaars vogels te zijn. Steekproeven in verschillende gebieden bleken onderling soms wel hoge verschillen in geslacht- en leeftijdsverhouding te vertonen. In de Kustpolders (inclusief IJzervallei) waar de grootste aantallen overwinteren, werden relatief gezien meer vrouwtjes (45,5%) en meer juvenielen (tot zelfs 34% in de IJzervallei) geteld. In de binnenlandse pleisterplaatsen was het aandeel mannetjes over het algemeen merkbaar hoger (op verschillende plaatsen meer dan 60%). Jonge vogels maakten echter vaak minder dan 15% uit van de getelde aantallen, tot zelfs minder dan 7% in de Bourgoyen-Ossemeersen te Drogenen.

Het Vlaamse cijfer van ruim 58% mannetjes sluit nauw aan bij eerder gepubliceerde gegevens. Het aandeel mannetjes in de belangrijkste NW-Europese overwinteringsgebieden blijkt vrij constant te zijn en ligt bijna steevast tussen 57 en 58% (HULSCHER 2006). De ongelijke verdeling van zowel geslachten als van juvenielen en adulten in verschillende deelgebieden wordt vaak in verband gebracht met de zogenaamde dominantiehypothese (OWEN & DIX 1986, HULSCHER 2006). Dominante adulte mannetjes verdringen subdominante vrouwtjes en juvenielen

naar slechtere voedselplekken of gebieden waar er een hogere kans op predatie is. Zo blijken in zogenaamde voorkeurshabitats in Groot-Brittannië (vnl. estuaria) merklijk meer adulte mannetjes voor te komen (OWEN & DIX 1986). De gegevens uit Vlaanderen lijken deze hypothese echter niet te bevestigen. De Kustpolders, die toch als de favoriete pleisterplaats kunnen worden beschouwd, herbergden immers net meer vrouwtjes en juveniele vogels. Er zijn echter meer gegevens nodig, verspreid over meerdere jaren, om te achterhalen of het hier wel degelijk om een vast patroon gaat.

Op basis van leeftijdbepalingen op vleugels van geschoten smienten in Finland, Denemarken en Groot-Brittannië kon men vaststellen dat het percentage juvenielen afnam van 80% (vrouwtjes) en 74% (mannetjes) in Finland tot 63 en 45% in Denemarken (en nog lager in de UK) (GUILLEMAIN et al. 2012). De overleving in de herfst van jonge mannetjes werd bepaald op 22% en van vrouwtjes op 29%. De sterfte bij jonge en onervaren vogels is daarmee veel hoger dan bij adulte vogels.

Dankwoord

Veel dank aan alle medewerkers die vorige winter aan één van de vermelde projecten hebben meegewerkt: Eckhart Kuijken, Christine Verscheure, Jan Gouwy, Filip Goussaert, Geert Spanoghe, Nico Geiregat, Björn Deduysche, Walter Hamelinck, Walter De Smet, Jan Pauwels, Joris Everaert, Jef Mangelschots, Willy Verschueren, Ludo Benoy, Tine Pattyn en Jean Kiebooms.

	Totale groeps- grootte	Grootte steek- proef	ad. m.	juv. m.	onbek. m.	totaal m.	totaal v.	% m.	% juv. m.
IJzervallei	8509	2614	874	491	77	1442	1172	55,2	34,0
Uitkerkse Polder	1168	1015	404	142	0	546	469	53,8	26,0
Bourgoyen-Ossemeersen	755	513	282	21	5	308	205	60,0	6,8
Antwerpen LO	987	986	473	89	9	571	406	57,9	15,6
Antwerpen RO	455	455	215	78	0	293	162	64,4	26,6
Nieuwdonk/Donkmeer	1018	1018	526	73	0	599	419	58,8	12,2
Noord-Oost-Vlaanderen	359	327	181	33	40	254	109	77,7	13,0
Regio Schelde-Leie	120	119	56	17	0	73	46	61,3	23,3
Regio Mechelen	361	361	-	-	-	206	155	57,1	?
Verdronken Weiden Ieper	187	187	101	19	0	120	67	15,8	15,8
Totaal Vlaanderen	14116	7726	3164	985	382	4531	3288	58,6	21,7

Tabel 3. Seksratio en leeftijdsverhouding bij smienten in Vlaanderen, januari 2012.

Koen Devos

koen.devos@inbo.be

Referenties

FOX, A.D., B.S. EBBINGE, C. MITCHELL, T. HEINICKE, T. AARVAK, K. COLHOUN, P. CLAUSEN, S. DERELIEV, S. FARAGO, K. KOFFIJBERG, H. KRUCKENBERG, M. LOONEN, J. MADSEN, J. MOOIJ, P. MUSIL, L. NILSSON, S. PIHL & H. VAN DER JEUGD (2010): Current estimates of goose population sizes in the western Palearctic, a gap analysis and an assessment of trends. - *Ornis Svecica* 20, 115-127.

GUILLEMAIN M, A. D. FOX, H. PÖYSÄ, V.-M. VÄÄNÄNEN, T. K. CHRISTENSEN, P. TRIPLET, V. SCHRICKE & F. KORNER-NIEVERGELT (2012). Autumn survival inferred from wing age ratios: Wigeon juvenile survival half that of adults at best? *Journal of Ornithology*.

HULSCHER J.B. (2006). Seksratio en leeftijdssamenstelling bij overwinterende Smienten nabij Haren, Groningen. *Limosa* 79: 41-52.

OWEN M. & M. DIX (1986). Sex ratios in some common British wintering ducks. *Wildfowl* 37: 104-122.

REES E.C. & J.H. BEEKMAN (2010). Northwest European Bewick's Swan: a population in decline. *British Birds* 103: 640-650.